

4.3. Genocida 1909 - 1918

Celková krize země se na přelomu 19. a 20. století ještě prohlubuje a zdá se být neřešitelnou. Snahy liberalizovat zemi vyústily ve vznik politické strany mladoturků z tureckého národního hnutí. Již od 60. let 19. stol. se turecká inteligence snažila v reformním hnutí Tonzimat řešit problémy osmanského absolutismu, avšak neúspěšně – hnutí bylo přespříliš programově nesourodé.

Mladoturci vznikají ilegálně jako sdružení důstojníků v Soluni, jsou mezi nimi i političtí exulanti, a vystupují proti neschopnosti ústřední vlády. Politickou základnou mladotureckého hnutí se stal Výbor pro sjednocení a pokrok (již zmíněný Ittihad), který vznikl roku 1900 na lékařské fakultě istanbulské univerzity jako tajná společnost prosazující demokratické principy, ústavu a svržení Abdul Hamida II. V počátcích hnutí se k nim přidávají a sympatizují s nimi i mnozí Arméni.⁷³ Mnozí vojenští i občanskí členové hnutí, pocházející z řad pokrokových nižších důstojníků a lékařů, studovali na evropských vysokých školách a osvojili si marxistickou i nacionalistickou ideologii.

Chtěli bojovat za nové Turecko, novou mízu. Dále uvažovali o expanzi dále na východ do Persie, na Kavkaz a do Střední Asie, do míst, kde žijí jejich soukmenovci: Turkmeni, Kazaši, Uzbeci, Tataři, Azerbajdžánci, Čečenci a další jazykově a etnicky příbuzné národy. Tato geopolitická linie vyšla ve svých počátcích z ideologie panturanismu, tj. doktríny z 2. pol. 19. stol. z doby ruské okupace Taškentu (v r. 1865). Hlavním ideologem byl maďarský orientalista a lingvista Arminius Vambery. Podle něj Turci jako etnikum pocházejí z středoasijského Turana a budoucí územní útvar má nutně zahrnovat oblasti od Altaje po Bospor, neboť velký turecký národ nemůže být omezován stávajícími hranicemi. Turecký nacionalismus těžící z pangermanismu a z marxismu převzal zmutovanou ideu sociální rovnosti k potřebám ideologického uvědomění.⁷⁴ Původní postoje mladoturků k národnímu státu byly veskrze pozitivní.

Slibovali, že v něm bude mít každá národnost svá politická práva pod konstitučním panovníkem. Nepokládali se za turecké nacionalisty, snažili se navázat kontakty s minoritami

v zemi a jít společně proti despotismu Abdul Hamida II. V otázkách a úpravách statutu Arménů však nebyli jednotní. Přesto navázali v Paříži v r. 1906 kontakty s arménskou stranou Hnčakcutun. Ta se však programově s mladoturky neshodla.

Arméni v Turecku zpočátku vítali mladoturecké hnutí, pomáhali mu a měli mezi mladoturky v době jejich ilegality i po r. 1908 mnoho dobrých přátel. Spojoval je boj proti teokratickému sultánovi. 90. léta však znamenala velký obrat.

Celé toto hnutí zachvátil brzy panislamismus. Koncept panislamismu vycházel z přesvědčení, že základ turecké říše musí tvořit její islámská náboženská síla, což znamená, že zde žijící neislámská etnika je třeba islamizovat nebo nějak zničit. Na poč. 20. stol. rozvinul tento koncept islamizace německý diplomat Ludwig Maxmilián Erwin von Scheubner – Richter, bývalý důstojník speciální vojenské turko-německé jednotky operující v Anatolii. Právě tento panislamismus a panturkismus vytvořil základ mladoturecké ideologie, eklektické, mnohotvárné a proměnlivé. Vynášela a upřednostňovala islámskou elitu, která měla podle nich ovládat budoucí mnohonárodnostní říši. Po změnách ve vládním kabinetu se mladoturci legalizovali a svou činnost přenesli do Turecka. 3. června 1908 vydalo 250 mladých důstojníků prohlášení revolučního národního výboru s požadavkem ústavy. Pro Německo nebyl turecký nacionalismus žádným nebezpečím.

Turci pomáhali Německu ve velké hře světové politiky. Boj nebyl jednoduchý a mnoho mladotureckých vůdců se v boji se starotureckými konzervativci museli ještě skrývat. Nacházeli úkryt v domech Arménů, v konzulátech, v arménské redakci Azatamart aj. Jednota a Pokrok se od počátku 20. stol. začala radikalizovat. Panturkismus přerůstal v ideologické běsnění, změnila se taktika a politická strategie.

Výraznou postavou hnutí se stal ideolog Zia Hekalp, jenž hlásal, že všichni Turci tvoří armádu, která půjde do válek velkých rozměrů a zahájí éru jakési džingischiády. Stejně tak Tekin Alpa upozorňoval, že Velký Turan vznikne „ohněm a mečem“ a v tomto procesu je boj ras nevyhnutelný. Masy k tomu podle nich nejlépe připraví náboženství a to umožní, aby se všechny národy hovořící turkotatarskými jazyky spojily pod vedením Turků. Ti pak následně využili svého práva zabrat jejich území. Plány záboru sahaly až za Volhu a Don. Politické kluby mladoturecků měly v zemi již na poč. 20. stol. stovky filiálek, které vznikaly s podporou ministerstva vnitra a islámské církve. Mnozí členové hnutí byli svobodní zednáři s velkými styky ve Francii, Itálii a na Dálném východě.

Je třeba si uvědomit, že již v pol. 19. stol. se plně projevovaly velmi výrazné příznaky stagnace islámu. Totalita sultána má oporu ve výkladu islámu a totéž platilo i pro mladoturky, kteří se po uchopení moci ztotožnili s násilím. Síla tradice je ohromná a právnícká složka koránu je jednou z hlavních příčin stagnace myšlení. Islám 19. stol. je prolut již nedůvěrou k člověku, nesnášenlivostí a netrpělivostí v procesu poznání.⁷⁵

Po úspěšném převratu uchopili moc na jaře r. 1909 i v provinciích tři výrazné postavy mladoturecké strany Jednota a Pokrok: Čemdet paša – vyznával osmanismus a stal se guvernérem Istanbulu a poté Sýrie, krutý a omezený člověk, Enver paša – ministr válečnictví

opírající se o spojenectví s Německem, a Tâlat paša – ministr vnitra, velmi vychytralý a nemilosrdný. S postupně se rozšiřující pramennou základnou se přece jen daří postřehnout, že již v r. 1908 byla politika mladoturků dvoupatrová. Když byla 24. 7. 1908 obnovena ústava a Vysoká Porta se zúčastnila euforií menšin a uvítání nové éry svobody, byl již Tâlat paša rozhodnut pro jinou politickou linii. Německý konzul v Trabzonu Berkfelt upozornil později, že již 19. 10. 1910 na tajném zasedání výboru mladoturků v Soluni nastínil Tâlat hotovou koncepci v oblasti etnicko-náboženského sjednocení Turecka, jejímž výchozím bodem bylo zničení arménské populace, a to rychle a jako prvořadou nutnost.⁷⁶

Shoduje se to i s pamětmi rakousko-uherského velvyslance v Istanbulu Pallaviciniho z r. 1915, opatrného, velmi zkušeného a velmi taktického diplomata, v jehož rukou se soustřeďovaly petice, dopisy, žádosti, výzvy a veškerá diplomatická korespondence mezi velvyslanectvími a Portou. Pallavicini potvrzuje tuto Tâlatovu dvoupatrovou politiku od prvních kroků uchopení moci a přípravu represí vůči Arménům.⁷⁷ Již v dubnu 1909 vysílá Porta do Kilikie vojsko v průběhu nepokojů a výsledkem bylo zabití 30 tis. Arménů. Mladoturci hlásali „harmonii mezi různými etnickými a náboženskými složkami v říši“ a souběžně odvolali veškerá občanská práva pro Armény, Řeky, Židy a Araby. Autoritativně modifikovali intervenci ve smyslu celootomanské společnosti. V průběhu roku vznikají buňky Ittihadu v provinciích a ve všech velkých anatolských městech.

V letech 1910 – 1912 zůstávala stále nedořešená otázka reforem v uspořádání životních podmínek arménské menšiny. V r. 1913 začal boj o reformy znovu. Byl to velmi kritický rok, v němž byli Arméni otevřeně obviňováni ze spolčení s Rusy, kteří podle mladoturků usilovali o zničení Turecka, jeho rozbití a připojení turecké Arménie k Rusku. Ruský ministr zahraničí Sazonov marně ujišťoval o opaku. V polovině roku 1913 předložilo ruské velvyslanectví upravený projekt vypracovaný velvyslancem Mandeštamem, jehož zdrojem byla anglická a francouzská memoranda z roku 1895 a projekt administrativních reforem a návrhy evropské komise pro arménské vilajety z r. 1880. Šest arménských vilajetů mělo tvořit privilegovanou provincii v budoucích pěti letech, generální guvernér by měl jmenovat administrativní orgány a disponovat vojskem a policií. Velmoci by měly vše dozorovat. Zákony a vyhlášky by měly být publikovány v arménštině a počet křesťanů a islámských věřících by měl být v rovnováze.

V r. 1913 těsně před vypuknutím 1. sv. války, s níž se víceméně nepočítalo, Arméni již pochopili veškerou beznadějnost jednání s mladoturky. Do čela arménské hnutí za reformy se dostává dašnakovec Aknuni a vznikající arménské akční výbory měly usilovat o zmírnění arménských požadavků: v arménských oblastech by se směly usídlit jiné národnosti jen se schválením generálních inspektorů, vojenská služba ve vilajetech, o něž se jednalo, měla být regionální, při volbě generálního inspektora měly spolupůsobit velmoci a ve správních radách sandžaků a vilajetů by zasedali stejným dílem křesťané i vyznavači islámu. Bylo zjevné, že velmoci předpokládají, že tento návrh neprojde a nebude tureckou stranou přijat.

Byla připravena ještě jiná varianta návrhu reforem, která zahrnovala: evropskou kontrolu nad provedením reforem, zachování starých zákonů vilajetů o zastoupení v generálním shromáždění, povolení arménskému jazyku u soudů a ve vyhláškách zákonů, svobodu pro všechny národy v otázkách škol, rozpuštění hamidií, uznání náboženství menšin, mutašarify a

mudiry. Rusové předložili nové umírněnější návrhy, z nichž se jeví nejdůležitější požadavek, aby při jmenování generálního guvernéra bylo předtím dosaženo souhlasu mocností, generální guvernéř byl oprávněn jmenovat a sesazovat úředníky a kontrolní činnost generálního guvernéra by byla povolována mocnostmi. V řadě provincií by byli zastoupeni Turci i Arméni v poměru 1:1. Turci chtěli předejít vlivu Rusů⁷⁸ a opírali se o Anglii, kterou ovšem při vyhledávání generálních inspektorů opět odmítají Rusové. Situace se velmi zneprůhlednila.

Německá dvojí hra spočívala v přesvědčování Turků, že reformy jsou nebezpečné, a ve snaze zajistit si Kilikii, o niž měli neobyčejný zájem, Němci vyjednávali v čele s Limanem von Sandersem o přítomnosti vojenské komise v Turecku. Mandeštam vypracoval ještě jeden projekt reformy, který obsahoval podstatné a velmi přijatelné změny: generální guvernéř by byl jmenován sultánem, vilajety by byly zrušeny a sandžaky nově vymezeny na etnografickém základě. Tím by se pravomoc generálního guvernéra velmi zvýšila. Byl by šéfem exekutivy celé provincie, jmenoval by všechny soudy a úředníky v provincii, měl by dozor nad policií a k nastolení pořádku by vyžadoval vojsko.

Složitým jednáním a taktizováním byly v únoru 1914 reformy přece jenom podepsány: za ruskou stranu Galkievičem a za tureckou stranu Said Halimem. Do sedmi vilajetů: Erzerum, Trabzon, Sivas, Van, Bitlis, Karpuz, Diyarbakir rozdělených do dvou sekcí měli být dosazeni cizí generální inspektoři. Měli dozírat na správu, soudy, policii, vojsko, vedení jednotlivých úřadů, jmenovat nižší úředníky a navrhopvat Vysoké Portě ke jmenování úředníky vyšší. Mohli úředníky sesazovat a předkládat Vysoké Portě návrhy na sesazení. Měli zajistit jednotlivým vrstvám obyvatelstva proporcionální zastoupení v generálních radách vilajetů tak, aby tyto rady ve vilajetech Van, Bitlis a Erzerum tvořily z poloviny křesťané. Nařízení soudů měla být v turečtině s arménským překladem, zákony a nařízení v turečtině i arménštině. Inspektoři měli být z Holandska, Belgie, Norska a Dánska.

Turci přijali návrh kandidátů na místa generálních guvernéřů:

1. belgický brigádní generál Buise
2. belgický vyšší důstojník Henri – viceguvernéř z Konga
3. generální tajemník holandského ministerstva války Dormann
4. guvernéř provincie v holandské Indii Westenenk – německý vliv by byl takto zaručen
5. norský kandidát major Hoff, velmi proturecký a byla mu svěřena severní oblast Erzerum, Trabzon, Sivas.

Jejich pravomoci nebyly ve smlouvách určeny, Turecko by raději mělo civilní inspektory, což by vliv generálních guvernéřů velmi snížilo.⁷⁹ Mandelštamovy návrhy proporcionálního zastoupení počtu poslanců v provinciálních sněmech, aktivního a pasivního volebního práva obyvatelstva usedlého v daných oblastech a existence komisí delegovaných z velvyslanectví velmocí, které by posoudily průběh změn, nebyly zohledněny.

Ruská strana rovněž požadovala, aby Vysoká Porta delegovala komisi, která vypracuje organický statut pro arménské vilajety. Místo toho bylo stanoveno, že Porta vydá podrobné

instrukce pro generální inspektory. Tento úřad poskytoval turecké straně daleko nejvíce prostoru k manévrování.

Nejdůležitější požadavek ruských projektů, aby vláda kontrolovala práce na reformě, nebyl akceptován, a tím se celá reforma zhroutila. Nový boj za reformy byl přerušen 1. světovou válkou. Jaká byla situace v turecké armádě? Byla to armáda poškozená a rozbitá po 1. balkánské válce a bylo třeba ji naprosto nově zorganizovat a přezbrojit. Turecko na tento složitý proces nestačilo a provedli to němečtí vojenští specialisté. V čele německé vojenské mise pozvané do Turecka mladoturky stál von der Holz. Turecko objednávalo v Německu ve velkém zbraně oficiálně od r. 1913 a Německo chtělo nepochybně využít tureckou armádu ke svým strategickým a agresivním cílům. Vše probíhalo podle plánů mladoturek, kteří již od r. 1908 výrazně měnili taktiku.

Çemal paša se jako ministr válečnictví netajil obdivem k německým instruktorům, německé vojenské výchově, velitelským kádrům prochnutým německým vojenským duchem. Turecká armáda se reorganizovala pod vedením německých generálů a důstojníků. Německý vojenský historik C. Muhlmann žil v Turecku řadu let ve vojenské misi generála L. von Sanderse a ukázal, jak velký vliv měla tato vojenská pomoc na tureckou politiku. Podle smlouvy z r. 1913 tvořilo vojenskou misi 42 důstojníků s velkými pravomocemi.

Např. Liman von Sanders byl generálním inspektorem vojenských škol, členem Nejvyšší vojenské rady, velitelem 1. armádního sboru v istanbulské oblasti. Generálmajor Weber byl inspektorem tureckých pevností inženýrské části, generálmajor Bronsart von Schillendorf byl pomocníkem náčelníka generálního štábu aj. V r. 1914 to bylo již 70 důstojníků a koncem 1. světové války již 800 osob. Úkolem mise byla příprava turecké armády k účasti ve válce na straně Německa proti Rusku. Všechny velitelské posty měly být obsazeny německými důstojníky. Bylo jich tolik, že to počítala i německá armáda.⁸⁰ Německá mise proniká i do oblasti vzdělání: 80 německých misionářů působilo v tureckém školství.⁸¹

Celá řada konzulátů je spjata s misí von Sanderse. Oblast Arménie Němce zajímá a podtrhují její význam pro Osmanskou říši. Mezi německými odborníky v turecké problematice byl znám Paul Rohrbach, který podtrhoval význam oblasti a označil ji v té době jako nejnebezpečnější. Měl značný vliv, a reforem se bál.⁸² Na jaře 1914 Němci připravovali soustředění tureckých vojsk na hranicích s Ruskem. Fanatismus a sebevědomí Turků mobilizovalo jejich přání vojenského konfliktu na hranicích. Kamuflovali jednání s Ruskem a v říjnu 1914 německo-turecké námořnictvo napadlo ruské černomořské přístavy. Mladotureckou vojenskou strategii určoval plán vytvořit stát Turan. Podtrhoval to hlavně Enver společně s mladotureckým fanatikem Kazimem Karabekirem. Podle tohoto plánu chtěli po zabrání Zakavkazska proniknout přes syrsko-palestinskou oblast až do Egypta. V Erzerumu se od jara 1914 soustřeďovalo vojsko, zásoby a zbraně. Přípravovala se mobilizace a shromáždění 250 tis. vojáků u kavkazských hranic.⁸³ Probíhala výuka lidových milic a vojsko se modernizovalo.

Radikalizace strany mladoturek se stupňovala a situace přerůstala v ideologické běsnění. Napomohla tomu i migrace z Baku, střediska panislamismu, v němž pracoval tajný Výkonný výbor panislamismu pro Střední Asii, severní Kavkaz, Krym a Zakavkazsko. K vedoucím

postavám v něm lze zařadit Mahomeda Emina a Jusufa Akčuru (z Ruska). Měli poměrně značný vliv v Zakavkazsku, když promlouvali k muslimům a pracovali pro německé konzuláty.⁸⁴ Emisaři v pohraničních oblastech propagovali svatou válku a podněcovali k ní muslimy.

Touto situací a proklamací svaté války (s tou souhlasil i císař Vilém II.) jsou znepokojeni i USA a Anglie a uvědomují si roli Německa v tomto procesu revolucionizace islámského světa. I myšlenky panislamismu se opírají o koncepci německého vědce a diplomata Maxe von Oppenheima (z roku 1898). Mladoturci zvolili arménskou otázku jako nejpodnětnější k vyvolání konfliktu. Enver paša byl vyškolen v Německu u německých vojenských odborníků a plán vpádu na Kavkaz a vyvolání nepokojů se mu velmi zamlouval.⁸⁵

V červenci 1914 se vyjádřil Pallavicinimu, že Turci mohou do tří týdnů postavit 200 tis. dobře vyzbrojených vojáků a poté do měsíce ještě dalších sto tisíc. Co tím sledovali? Plánovali soustředit ruské síly v této oblasti a vyvolat tam povstání muslimů. Generál Moltke a generál Conrad von Hötzendorf plně tento plán podporovali. Probíhala úspěšná jednání s německou stranou o společných akcích. Základním požadavkem mladoturků bylo, aby Arméni v případě válečného konfliktu podnítily povstání zakavkazských Arménů. Strana dašnaků, v níž byl kdysi Aknuni osobním přítelem Tâlatovým (to odmítá), na kongresu v Erzerumu prohlašuje, že bude vždy loajální k Turecku a bude hájit jeho zájmy a bojovat proti každému nepříteli ohrožujícímu suverenitu země. Pohovory mladotureckého vedení (Enver paša, Tâlat bej a Çemal bej) s Němci vedli k dohodě o tom, že Turecko v případě napadení dostane od Německa půjčku 100 mil. franků.⁸⁶

Již zmíněné napadení přístavu Theodosia a Novorossijsk přerostlo v rusko-turecký válečný konflikt⁸⁷ a 2. 11. 1914 vstoupilo Turecko oficiálně do války. Co to znamenalo pro Armény? Ve zmíněných nekonečně projednávaných, plánovaných a upravovaných reformách byly shrnuty jen sociální a správní požadavky Arménů v rámci Osmanské říše. Arméni již dobře věděli, že úvahy o autonomii nepřicházejí v té době absolutně v úvahu stejně jako připojení k Rusku. Azerové⁸⁸ představovali území, po jehož obou stranách žili Arméni a byli vystaveni nepředstavitelnému tlaku a nebezpečí. Mladoturci hledali „vnitřního“ nepřítele a velmi dobře věděli, že jím nejsou Arméni. Hledali terč, v němž by vyústil panturkismus a panislamismus. Dominantní silou v tomto procesu byli mladoturci se zjevnou pomocí německé politiky.

Skutečností zůstává, že na Kavkaze Arméni vytvářeli dobrovolné vojenské oddíly a vstupovali do ruské kavkazské armády. Bylo to však asi jen 6 tis. mužů.⁸⁹ V čele jednotlivých 4 skupin stáli: důstojník Andronik Oskujan, Drastmat Kanadžan (zvaný Dro) a dřívější turecký parlamentář Armén Garo Haman Srvadzjan a Aršak Gafavjan zvaný Keri. Na jaře 1915 byla postoupena na místa tajná politická směrnice v oblasti etnicko-náboženského sjednocení Turecka, kterou nastínil Tâlat paša. Její vůdčí myšlenkou bylo: Turecko bez Arménů! – co nejrychleji zničit arménskou populaci. Uplatnili přitom stejnou taktiku jako později Němci v českých zemích v r. 1939, tj. likvidaci elity národa.

Byla to smrtelná rána arménské společnosti a její další existence. V dubnu – květnu 1915 bylo zatčeno v Konstantinopoli asi 500 významných členů arménské hnutí, mezi nimiž byly

takové postavy jako básník Daniel Varujan, spisovatelé, novináři, kněží, církevní činitelé. Patřili k nim: Soghomon Gevorgi Soghomonjan (známý jako mnich Komitas), zakladatel arménské etnomusikologie, který spolu se 180 jinými intelektuály byl deportován z Cankiri v Anatolii a přežil jen díky intervenci tureckého národního básníka Emina Yuardala, spisovatelky Halide Adip Adivar a amerického velvyslance H. Morgentaua. Bylo zavražděno 600 příslušníků inteligence, zachránilo se asi 8, ostatní zahynuli na cestě do Konye a Diyarbekiru. Mezi nimi publicista a spisovatel Grigor Zograb, Ervan Otjan a další.

Enver paša zahájil v zimě 1915 vojenskou výpravu do východní oblasti, jejímž cílem bylo dobytí Baku. Střet s Rusy byl nevyhnutelný. Ruská vojska čítala koncem roku 1914 200 tis. mužů, avšak Rusové nevyvíjeli na východě velkou iniciativu. Jejich zájmem byla prvořadě oblast Bosporu a Dardanel. V turecké armádě bylo v r. 1914 již 5 tis. německých důstojníků, kteří pomáhali nejslabšímu místu turecké armády, tj. velitelskému sboru neoplývajícímu odborným i jiným vzděláním. Enver propouštěl staré důstojníky, taktéž na ministerstvu, aby neohrožovali jeho autoritu. Rozpustil nejvyšší vojenskou radu, tím však znemožnil jakoukoliv kontrolu. Celkem to bylo asi 1500 generálů a důstojníků. Ponechal jen přívržence mladoturků⁹⁰ a schopné důstojníky propustil nebo jim snížil hodnost.

Enverova invaze do východních oblastí v zimě 1915, do níž byly zařazeny i tisíce arménských vojáků, skončila naprostou pohromou. Třetí turecká armáda byla v bitvě u Serakamiše poražena. Turecká armáda byla nedostatečně oblečená a nepřizpůsobená těžkým podmínkám horského terénu a naprosto zkolabovala. Hlavního velitele Hassa Izetpašu Enver odvolal a hlavní velení poté přešlo do rukou Němce generálporučíka Bronsarta von Schellendorfa. Ztráty turecké armády byly závratné. Nesmělo se o tom psát.

78 tisíc vojáků padlo hladem a zmrzlo. Podstatou německé taktiky bylo odčerpat ruské vojenské síly ze západní fronty na Kavkaz a to, jestli na to turecká armáda stačí, jim bylo lhostejné. Turecké vojenské síly se přesouvaly k nejdůležitějšímu bodu, kterým byl Erzerum – kryl současně Anatolii i Sýrii a byl výstupním bodem do Mezopotámie. V turecké armádě nastala masová dezerce a souběžně naprostá podřízenost německému velení. Rivalita mezi dobře placenými německými důstojníky a jejich tureckými kolegy intenzivně narůstala. Arménie v této situaci překážela panturkismu a představa mladoturků o tom, že vybití Arménů umožní uchvácení kavkazské oblasti, se ukázala jako nepředstavitelně mylná.

Turci hledali dezertéry, Arméni byli obviňováni z neúspěchu turecké armády a propagandisticky byla využita i účast arménských vojáků v ruské armádě. Turecké venkovské obyvatelstvo jako islámští věřící vnímali tehdy jen mluvené slovo, číst většinou neuměli a zvěsti o údajné zradě Arménů a jejich vině ochotně přijímali. Ještě v létě 1915 byli arménští vojáci v turecké armádě odveleni údajně jako pomocné síly při výstavbě železnice Berlín – Bagdád a po cestě k cíli byli zavražděni, stejně jako bylo zlikvidováno 2500 vojáků Kurdy při přesunu do Diyarbekiru. Vše pokračovalo v r. 1916, kdy ze 150 tis. arménských vojáků utvořili 120 batalionů, odzbrojili je a následně zavraždili.⁹¹

Začala naplánovaná a systematicky prováděná druhá etapa genocidy arménského národa v Turecku. Při ústupu turecké armády z východních oblastí země vojáci zapalovali a ničili

arménské vesnice. Začalo systematické vybíjení arménského obyvatelstva. Součástí tajného plánu vyhlazení Arménů ve východních provinciích byly i pokusy dvou tureckých lékařů Nazima a Behaeddina Šakira. Nezačali z ničeho. Vše bylo již prověřeno a víceméně již vyzkoušeno v letech 1894 – 1896.

Dalším systematickým krokem v tomto procesu byl vznik ČETE, tj. praporů nepravidelného vojska, které se utvářely ve vojenských střediscích. V té době vzniká též speciální organizace řízená zmíněnými Šakirem a Nazimem a spadající pod ministerstvo válečnictví. Byla to tzv. SO a Nazim podtrhoval význam válečné situace jako nejvhodnější příležitost k vyřešení „arménské otázky“.92 Stejně tak poslanec Hassan Fehmin.93 SO (speciální organizace) spolupracovala s ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem vnitra a bylo v ní mnoho kriminálních propuštěných z vězení.

Včlenili je do řad Teskilate Maxuse, vojenské organizace, kterou řídil Šakir a jejíž náplní práce bylo plenění a destrukce arménských vesnic a vyvražďování jejich obyvatel. Arménská genocida měla asi čtyři fáze a každá z nich měla svou metodologii. Již zmíněná první fáze proběhla v dubnu a v květnu 1915 a její náplní byla likvidace duchovní elity národa a vojáků arménské národnosti. Ve druhé fázi v dubnu – červnu téhož roku pokračovalo věznění a zabíjení významných osob, členů arménských stran, zostření proklamace turkizace země a politické perzekuce všech menšin v zemi.

V květnu – červenci přišla na řadu města:

VAN – město u jezera Van s velkou arménskou komunitou. Vanský vilajet měl 250 tis. obyvatel, z toho žilo ve městě 22 tis. Arméni tehdy již definitivně pochopili, že od nikoho, a hlavně od evropských velmocí nemohou očekávat pomoc a rozhodli se bránit sami. Zbraně si opatřovali všemožným způsobem a používali je jen v sebeobraně. V dubnu 1915 vedl útok proti Vanu sám Enverův zeť Čevdet paša. Obrana města se stala legendární. Bojovalo v ní 17 tis. sedláků – utečenců z ohrožených vesnic. Byli naprosto bez střeliva a úplně odříznuti od vnějšího světa povstali k odporu. Vznikaly tu dílny, v nichž se zhotovovaly nejrůznější zbraně, a oddíly kopáčů stavěly barikády. Byly zde sklady nejrůznějšího potřebného materiálu, šilo se šatstvo, prádlo a obuv.94 Obrana města trvala skoro měsíc. Ke konci velel soustředěnému útoku německý důstojník, avšak bezvýsledně. Pomoc kavkazské armády slábla a z hořícího města a celého vilajetu běželo východním směrem 210 tis. žen a dětí. Čevdet zavraždil všechny, komu se nepodařilo uniknout.

ERZERUM – žilo zde 18 tis. Arménů a naživu zůstalo 120 žen a dětí a ve vesnicích celého vilajetu nezůstal nikdo. Veškerý majetek a pozemky si rozebrali Turci z jiných oblastí. Z vilajetu bylo vyhnáno 30 tis. Arménů. Šli směrem do Mosulu, došlo však jen 4 – 5 tis. osob, převážně žen a dětí. Žebřali v ulicích města, kam docházelo denně 50 – 60 osob z různých vilajetů. Brzy je zahnali do pouště a tam umírali. Naživu zůstalo jen 2 tis. osob.95

BITLIS – většina Arménů byla vyvražděna za městskou pevností a upálena ve stodolách. Ženy a děti byly svazovány provazy a shazovány do propastí. Studny k uchovávání potravin byly plné lidských kostí. Z 18 tis. Arménů zůstalo jen 300 – 400 žen a dětí násilně obrácených na islámskou víru.

MUŠ – město a celý vilajet se pokusili v červnu o záchranu a obranu. Turci město obklíčili,

použili dělostřelectvo, zablokovali cesty a z 59 tis. arménského obyvatelstva se zachránilo jen 9 tis. Z 25 tis. arménského obyvatelstva ve 300 vesnicích zůstalo jen 500 rodin a vilajet byl úplně vylidněn. Domy ve městě byly spáleny a město rozkradeno. 5 tis. Arménů z 20 vesnic bylo upáleno v kostele, některým se podařilo utéci do hor.

SAMSUN – v těžce přístupném horském terénu žilo asi 30 tis. Arménů. Obránci vytvořili vojenský tábor. Neměli zbraně a bojovali jen lopatami, kameny aj. Turecké dělostřelectvo a blokáda pomocí 30 tis. vojska, taktika vyhladovění aj. vykonaly své.

SIVAS – během dvou týdnů bylo zabito 5 tis. Arménů a z 25 tis. obyvatel arménské národnosti zbylo ve městě jen 120 rodin.

DIYARBEKIR – velké město se 300 tis. obyvateli. Armény zde zaživa pohřbívali, nebo topili v řece Tigris. V srpnu 1915 bylo město zavaleno mrtvolami. Majetek Arménů byl zkonfiskován tureckými policisty a úředníky.

SÍRT a MURDIN – všechno arménské obyvatelstvo vyvražďeno.

ANKARA – Arméni byli z města vysídleni do Kayseri v počtu asi 800 osob.

KONYA a vilajet – 27 tis. Arménů bylo vyhnáno do syrské pouště a tam umřeli hladem a žízní. Tisíce arménských žen a dětí ze západních oblastí byly vyslány do Konye, kde je nechali bez přístřeší. Postupně umírali hladem a nemocemi.

Lze poznamenat, že do určité míry byli Arméni ušetřeni v Izmiru a Konstantinopoli. Nebylo žádoucí, aby velvyslanectví a obchodní firmy západních velmocí v těchto městech viděly to, co se odehrávalo v provinciích. Do celého světa se však rozletěla zpráva o hrdinství arménského boje na **MUSA – DAGU** v adanském vilajetu. Asi 5 tis. mužů a žen s dětmi a s dobyt看 odešli na skalnatou plošinu Damlacik na Musa – dagu. Měli jen 150 zbraní starých typů, 200 loveckých pušek, 50 pistolí a 200 kinžalů. Zbudovali opevněný tábor a přístupy k hoře proplekli drátem. Z velkých kamenů vybudovali barikády. Turecká armáda se 7 tis. vojáky dobývala Musa – dag. Hlavní arménskou zbraní byly kamenné balvany shazované z výšin na turecké vojsko. Používali beranidla na břevnech na závěsných lanech. Údery uvolňovaly kusy vápence, které padaly dolů na oblehatele.

Turci zaútočili najednou na všech přístupových cestách. Arméni nestačili stáhnout své síly proti soustředěnému útoku, pomohla však noc, v níž obklíčili vojsko, které početně posílilo na 20 tis. mužů. Turci se rozhodli Armény vyhladovět. Jediným východiskem zůstalo Středozemní moře, k němuž pronikli 3 nejlepší plavci z obklíčených a čekali na loď, které by předali prosbu o záchranu.

Byla adresována formou manifestu americkému konzulovi v Aleppu Jacksonovi. Vyzývali loď anglické, francouzské, italské, ruské a americké, aby pomohly. Vojenská francouzská loď Cuihen společně s francouzským parníkem Jana z Arcu zachránili 4158 osob a dovezli je do egyptského Port Saidu. I města **URFA** a **ŠABIN KARAHISAR** se pokusila o odpor, avšak neúspěšně a arménské obyvatelstvo zahynulo v boji.

Arménská obrana byla nesoustředěná a probíhala v západoarménských a kilikijských vilajetech jednotlivě. Turecká strana ji hodnotila jako povstání podporované a podněcované agendy Dohody. Arméni nevytvořili plán společných akcí a rovněž ani důmyslné spojení s ruskou armádou, která mohla sama zasáhnout, avšak neučinila tak.

Turci neměli žádný zbrojní průmysl. Kupovali zbraně v Essenu a ve Škodových závodech v Plzni.⁹⁶ Dodávky zbraní (hlavně děla) šly v určitém množství též přes Hamu do Aleppa a dále do Antakye. Jednalo se o zastaralá děla, která nebyla vhodná pro horský terén. Turecké vojsko bylo v bojích strategicky nevyzrálé. Noví důstojníci mladoturecké éry, jímž turečtí politici zajistili nejvyšší posty, byli nezkušení.

73) Tamtéž str. 34

74) Srov. Rosselli A., L'olocausto armeno, str. 34

75) Srov. Kropáček L., Duchovní cesty islámu

76) Srov. Rosselli, cit. op. str. 34

77) Tamtéž str. 36, též Ohandianjan A., Armenien, str. 90 – 100. Činnost Pallaviciniho jako zkušeného diplomata je významnou součástí velmi složitých vztahů mezi velmocemi vzájemně i velmocemi s Tureckem. Jeho obavy z rozdělení Turecka při kladném vyřešení předpokládaných arménských reforem však napovídají jakoby zastíral, že rozumí plánům mladoturků v arménské otázce.

78) Srov. Ohandianjan, A. Armenien., str. 61

79) Tamtéž str. 66

80) Srov. Sarkisjan E. K., Ekspansionistskaja politika..., str. 174

81) Známá jsou jména Millert, Dertmann, z vědců např. prof. botaniky Diengler a další

82) Sarkisjan E. K., cit. op. str. 173

83) Tamtéž str. 180 – 182. Vypovídají o tom obsáhlé materiály gruzínských archivů. 3. turecká armáda čítala 19 tis. mužů a 50 kurdských pluků, tj. 15 – 20 tis. jezdců z různých plemen aširetů. Dobře organizovaných bylo však jen asi 60 tis. Zbytek tvořili beduíni a Kurdi.

84) Tamtéž str. 107, 120, 121

85) Ohandianjan A., Armenien., str. 78

86) Tamtéž str. 81, srov. též Gust W., Der Voelkermord

87) Lodě Gueben a Breslau, které napadly přístavy, byly původně nabídnuty Turecku ke koupi. Srov. Ohandianjan A., str. 81

88) Turkotatarský národ žijící především v Ázerbájdžánu, severozápadním Íránu a roztroušeně po celém bývalém SSSR

89) Srov. Ohandianjan A., cit. op., str. 84

90) Srov. Sarkisjan E.: Ekspansionistskaja politika... str. 196 – 198

91) Srov. Sarkisjan E., cit. op. str. 232. Do armády brali Armény od 20 – 45 let a k tomu ještě vyžadovali od rodin třetinu zásob, a to několikrát. V arménských komunitách to vyvolalo nepředstavitelný hlad.

92) Na zasedání výboru mladoturecké strany Jednota a Pokrok 25. března 1915 uzavřel Nazim jednání a podtrhoval nutnost jednou provždy tuto méněcennou rasu, tj. Armény, zlikvidovat.

93) Vystoupil jako člen výboru strany a dal pokyn pro hlasování o uskutečňování programu: Turecko bez Arménů! s poznámkou, že kdo se bude vzpírat plnit rozkazy nebo bude Armény bránit a ukrývat, bude pokládán za nepřítele vlasti a bude zlikvidován. Srov. Sarkisjan, cit. op. str. 232

94) Dokumentace z vedeného deníku obrany byla zveřejněna v ruském překladu. Srov. Sarkisjan, cit. op. str. 530

95) Srov. Sarkisjan E. cit. op. str. 246 (podle Brice)

96) Srov. rozsáhlou korespondenci diplomatů a vojenských velitelů. Soubor dokumentů – Genocid armijan v osmanské impérii. Vojenský materiál tvořily hl. houfnice ráže 10 cm, vzor 1800

Zveřejněný text vyšel původně jako součást magisterské diplomové práce Bc. Filipa Nováka: Arménská genocida, Brno 2008.

Příště: Genocida 1909 – 1918 (pokračování)